Vojna v Ukrajini povečala zanimanje za zgodovino

DELO 11. 1. 2025

Za Ukrajince se je v tri leta trajajoči vojni odprla še ena fronta: jezikovna in kulturna identiteta, ki jo je sprožil esej Vladimirja Putina »O zgodovinski enotnosti Rusov in Ukrajincev«, objavljen leto dni pred začetkom vojne. Putin je v njem pojasnil, da oba naroda tvorita eno ljudstvo, ki ga povezujejo zgodovinske korenine, vrednote, vera in duhovni prostor. Zato je zanj in njegovo ideologijo to tudi verska vojna. Krivoverce je treba kaznovati, ker ne sprejemajo svoje ruske duše, zato morajo trpeti. In prav to se je zgodilo.

Ukrajinci se niso dali, spopadli so se ne le na vojaški, ampak tudi na zgodovinski fronti. Pričel se je proces dekolonizacije, ki temelji na prekinitvi dediščine podrejenosti znotraj ruskega in rusko-sovjetskega imperija. Spremlja jo razprava o zgodovini, o njeni interpretaciji in šolskih učnih načrtih. Gradivo obravnava komisija, ki jo je ustanovil minister za izobraževanje in znanost avgusta 2022, vodi pa ga raziskovalka golodomora, množičnega izstradanja več milijonov prebivalcev Ukrajine v letih 1932–1933. V komisiji sodelujejo znani zgodovinarji, med drugimi tudi Natalija Starčenko, avtorica knjige »Ukrajinski svetovi Republike«. Raziskovalka prikazuje kompleksnost ukrajinskih prizadevanj za ohranjanje spomina in identitete. Razkriva dvomljivo razlago Mihajla Hruševskega, ukrajinskega zgodovinarja in politika na prelomu iz 19. v 20. stoletje, ki je v delu »Zgodovina Ukrajine-Rusije« vsilil kanonični način razmišljanja, po katerem družbeni subjekt predstavlja ukrajinsko ljudstvo kmetov in kozakov, ki se borijo proti Republiki obeh narodov, zvezni državi, ki je več kot dve stoletji (1569–1795) združevala Kraljevino Poljsko in Veliko litovsko kneževino na območju današnje Belorusije, Litve, Poljske, večine Ukrajine ter deloma Latvije in zahodne Rusije. Po njegovi razlagi je želela Republika kulturno podrediti ukrajinsko ljudstvo. Starčenko v raziskavi analizira vsebino takratnih ukrajinskih zgodovinskih učbenikov in glede na obstoječe zgodovinske vire zavrača tezo, da je Republika zadušila vsakršno manifestacijo ukrajinstva in vse kulturne posebnosti prilagodila poljskemu vzorcu.

Po osamosvojitvi Ukrajine leta 1991 so bili programi poučevanja zgodovine revidirani. Kot navaja Starčenko, »učbeniki iz devetdesetih let in prvega desetletja 21. stoletja niso več povzdigovali sporazuma iz 17. stoletja o ponovni združitvi Ukrajincev z bratskim ruskim narodom. Ne spreminja pa se negativna ocena Republike obeh narodov, ki jo imajo še vedno za državo, sovražno ukrajinskemu narodu. Kmetje in meščani so v teh učbenikih prikazani kot objekt neusmiljenega izkoriščanja, nižjemu plemstvu neprestano grozi izguba posesti, celoten narod duhovno trpi in mu grozi izumrtje.«

Leta 2006 je bil v Ukrajini ustanovljen Inštitut nacionalnega spomina, ki je leto kasneje ustanovil delovno skupino za spremljanje učnih načrtov zgodovine. Po dveh letih je ta skupina predlagala posodobitev, s čimer naj bi odpravili številne pomanjkljivosti sedanjega kurikuluma. Etnocentrizem, pretiravanje glede boja in konfliktov kot ključnih vrednot, prekomerna heroizacija Kozakov, in da ne pozabimo, pesimistična vizija, v kateri Ukrajinci najpogosteje igrajo vlogo žrtev ... To je bilo le nekaj očitkov prevladujoči interpretaciji zgodovine.

Pa oranžni revoluciji dostojanstva leta 2014 se je politični kontekst ponovno korenito spremenil, kar je vplivalo tudi na pouk zgodovine. A še vedno prevladuje anahronistični pogled na preteklost, po katerem se mora ukrajinski narod že od srednjega veka boriti za svojo suvereno državo. Starčenko takšno razlago zavrača, ker viri predstavljajo drugačno sliko poznega 16. in 17. stoletja. Ko je Republika razglasila privilegij, s katerim je priključila današnji ukrajinski pokrajini Podlasie in Volin, je volinsko plemstvo dokazalo, da niso nemočna množica. Zahtevali so pogajanja, rezultat pa naj bi bil potrjen z medsebojno prisego obeh strani. Proces aneksije se je končal s privilegijem, ki je določal pogoje priključitve. »Zagotavljal je celovitost mej, lastno sodstvo, uradni status ruskega jezika, enake pravice za pravoslavne in katoličane ter številne druge pravice,« našteva Starčenko. Po njenih raziskavah je Republiko kot državno skupnost sestavljalo plemstvo različnega etničnega izvora.

Namesto da bi razpravo o zgodovini preložili na čas miru, je sedanja vojna povečala zanimanje zanjo in odprla vrata argumentom zgodovinarjev. V nasprotju s Putinovimi fantazijami so se razkrile radikalne kulturne razlike med Rusi in Ukrajinci, kako eni in drugi dojemajo politične institucije, ki jih legitimirajo vrednote. Davna Republika obeh narodov, ki velja za skupno dediščino, se izkaže za laboratorij ukrajinske politične kulture. Kozaška svoboda je dobila institucionalni izraz v kozaški državi, ki se je vseskozi zgledovala po političnem modelu Republike.

Avgusta leta 2022 je bil v Ukrajini potrjen nov učni načrt za zgodovino. Najpomembnejše spremembe po mnenju Natalije Starčenko zadevajo obravnavo zgodovine Republike. Zdaj je v celoti vključena v zgodovinski pregled dogodkov. Spreminja se interpretacija vstaje Bogdana Hmelnickega, ki se je še nedavno opisovala kot ena od številnih narodnoosvobodilnih vojn, zdaj pa se obravnava kot »kozaška revolucija«. Reforma pouka zgodovine gre še dlje in tako bo na srednji stopnji splošnega izobraževanja odpravljena ločnica med zgodovino Ukrajine in svetovno zgodovino.

Bo na novo napisana zgodovina ukrajinskim dijakom olajšala komunikacijo s poljskimi vrstniki, se retorično sprašuje avtor eseja, po katerem povzemamo vsebino prispevka. Žal ni mogoče o vsem govoriti v pozitivni luči. Odnosi v prvi polovici 20. stoletja s tragičnim vrhuncem ob poboju poljskih vojakov in civilnega prebivalstva na Volinu leta 1943 bodo še dolgo ostali predmet zgodovinskih razprav in razhajanj. Ukrajinski učbeniki se tej temi ne izogibajo, temveč jo predstavljajo z ukrajinskega zornega kota, kar ne pomeni enoznačno pri oceni UPA (Ukrajinska nacionalno osvobodilna vojska v zahodni Ukrajini, od 1942 do 1949, sestavni del Organizacije ukrajinskih nacionalistov). Ukrajinski minister za zunanje zadeve je novembra letos zagotovil, da Ukrajina ne vidi ovir za izvajanje preiskav in ekshumacij na svojem ozemlju. To je pomemben korak, vendar je še prezgodaj razglašati prelom pri odnosih s Poljsko, ki se dotikajo zgodovine.

(Uporabljeni vir: Edwin Bendyk, Povratek do skupne republike, Polytika, št. 51 (3494), 11. 12.–17. 12., str. 75)

mag. Borut Rovšnik,
Bled